

Др Никола
ЖУТИЋ

КРАЈИШКИ СОКОЛИ

ДР НИКОЛА ЖУТИЋ

КРАЈИШКИ СОКОЛИ
СОКОЛИ СРПСКЕ КРАЈИНЕ
1903. -1941.-1991.

УДРУЖЕЊЕ СРБА ИЗ КРАЈИНЕ И
ХРВАТСКЕ
СРПСКО КУЛТУРНО ДРУШТВО "ЗОРА"
Београд 1998.

КРАЈИШКИ СОКОЛИ 1903 - 1941

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ова књига је резултат ауторових настојања и жеља да се актуелно војно и политичко уништење Српске крајине, односно Републике српске крајине) заустави бар на духовном плану обновом сјећања на богату војну, политичку и културну историју српских крајишких простора. Поред војног насртаја војске Републике Хрватске и НАТО пакта на Републику Српску Крајину, југославенска држава и њене институције, али и политичка опозиција у Србији, доприноси да се историјско, културно и духовно памћење, везано за простор (териториј) и народ Српске крајине, у потпуности избрише. Историјски наставни планови, слављење разних обљетница из српске историје, везани су углавном за историју простора садашње СР Југославије, док је историја прекодринских и "пречанских" Срба добила статус маргиналног или заборављеног подручја.

У књизи се прати настанак и развој српског соколства (у мањој мјери и хрватског) на простору некадашње аустријске Војне крајине, проширен са простором млетачке (па потом и аустријске) далматинске крајине (Книнска крајина, Буковица и Равни котари) и историјске Војводине (Барања). У суштини је то простор недавно створене па потом и

уништене Републике српске крајине. Српско соколство босанске крајине овом приликом није обрађивано. Оно ће бити бити предмет истраживања у мом будућем историографском пројекту о цјелокупном српском соколству. Истраживани територијални опсег крајишког простора регионално обухвата, дакле, дијелове Далмације, Хрватске, Славоније, Војводине и цјелокупног Срема. Са оваквим историјским поимањем крајишког простора негирају се произвољне великохрватске тезе о Хрватској до "хрватског" Земуна, који је историјски гледајући заправо бивши крајишки град (војна утврда и трговиште).

Соколска историја није добила одговарајуће мјесто у српској историографској науци с обзиром на изузетан соколски утицај у идеолошкој, политичкој и културној сфери у времену од краја XIX вијека па до избијања рата 1941. године. У историографији и публицистици Краљевине Југославије објављени су панегирички радови (аутори Анте Брозовић, Душан Богуновић, д-р Лаза Поповић, Фрањо Бучар, Лујо Ловрић, М. Буић и други) који Соколе некритички представљају као опћечовјечанску, универзално-хуманистичку тјеловјежбену организацију, који у исто вријеме скривају њену либералну идеолошку основу. Управо је западно-европски либерализам творац и идеолошки усмјеривач соколства које је у културној области (преко спорта и просвјете) требало на популаран начин да привуче народ и придобије га за интернационалну либералну идеологију.

У социјалистичкој Југославији историја физичке културе Краљевине Југославије проучавана је у форми прегледа резултата и спортских успјеха, разоткривана је организациона структура установа и друштава физичке културе. Иако табу тема, у центру истраживачке пажње хроничара спорта и даље је било соколство чији је историјат обрађиван у форми прегледа парцијалног, регионалног (републичког) развоја соколства (Х. Ћурић, Соколство Босне и Херцеговине; Р. Радовановић, Преглед развоја соколства у Црној Гори; Д. Степишник, Соколство в Словенији итд). Притом је соколство често добијало епитет фашистичке, полицијске и "ненародне" организације. Историографску вриједност имају радови др Гојка Јаковчева који се определијелио за соколску историју у времену стварања Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца.

Аутор ове књиге објавио је 1991. године монографију "Соколи-идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929-1941", у којој је област физичке културе представио као изражено поприште идеолошке и политичке борбе у раздобљу Краљевине Југославије.

Књига је писана крајишком штокавско-ијекавском варијантом српског језика, коју данас у Републици Хрватској (али и појединци у СР Југославији) називају "хрватским језиком". Пошто је српска икавица, која је била језик Срба-католика (Буњеваца и Шокаца), у потпуности претворена у баштину "старог хрватског говора", посљедњи је тренутак да Српску ијекавицу (која је непромишљеном политичком одлуком избрисана чак и из службеног говора

НАЦИОНАЛНО-ОСЛОБОДИЛАЧКА МИСИЈА КРАЈИШКИХ СОКОЛА У АУСТРО-УГАРСКОЈ МОНАРХИЈИ

Оснивање и развој соколства у славенским земљама

Соколство, као изразито славенски културни и национално-ослободилачки либерални покрет, настаје у Чешкој 1862. године под идејним водством Чеха д-р Мирослава Тирша. У настојању да окупи сав народ, Соколи су наступали с либералним паролама Француске револуције (слобода, братство, једнакост), а окупљали су чланство без обзира на вјеру, сталеж и народност. Због немогућности организовања војних формација у Аустро-Угарској, од стране славенских народа, руководиоци соколског покрета ставили су себи у задатак повезивање славенских народа (соколска идеја свеславенства) с циљем да их припреме за борбу ради остваривања "територијалне и духовне слободе".¹⁾ Мирослав Тирш је тада Соколима упутио слиједећу заповјед: "Оружје у свакој руци!". Соколска идеја све-

¹ Н. Жутић, Соколи - идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије, Београд, 1991, 5.

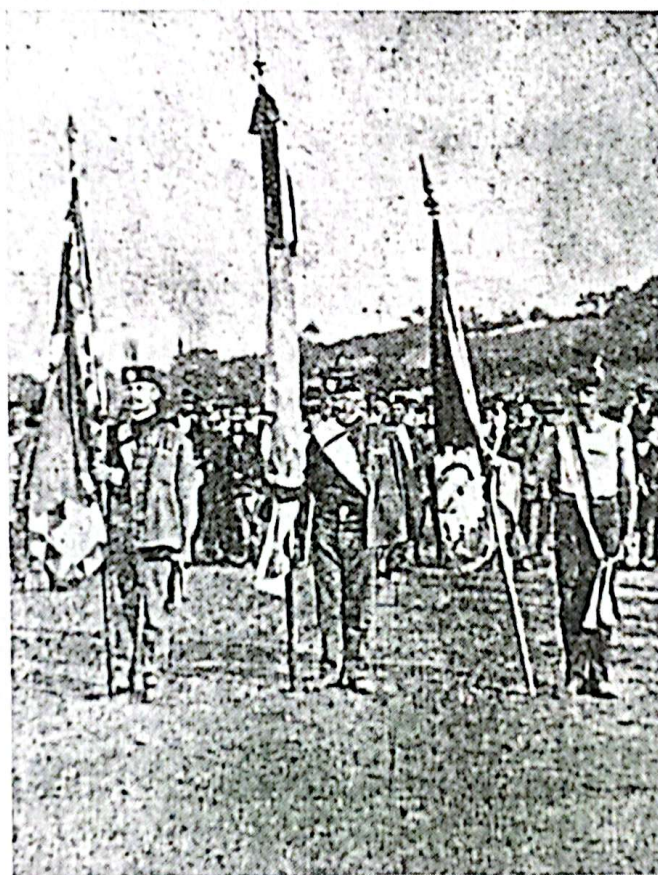
славенства имала је, дакле, у својој позадини војни циљ, али и тенденцију одвајања славенских народа Монархије од феудалне идеологије свећенства и племства и окупљања око интернационалне идеологије грађанског либерализма. Због таквог идеолошког опредељења Соколи постају прогнаници у аустријској држави.

Соколска идеја из Чешке брзо се шири у јужнославенске земље Аустријске, односно Аустро-Угарске монархије. Већ 1863. оснива се "Јужни сокол" у Љубљани, али га аустријске власти распуштају 1867. због револуционарних национално-ослободилачких и либералних идеја. Слиједеће 1868. године основан је "Љубљански сокол", а 1905. Словенска соколска звезда. Хрватско соколство настаје 1874. са тежњом за ослобођењем и уједињењем свих Хрвата из тзв. хрватских земаља. Одлуку о оснивању Хрватског Сокола убрзала је акција Њемаца који су у Загребу основали своје тјеловјежбено друштво тзв. "turnverein". Хрватско соколство, као либерална организација, у то време не остаје само у хрватским оквирима, већ тражи везе са словенским и српским соколима. У Хрватском Соколу у то време заједно су вјежбали Срби и Хрвати све до времена оснивања "Српског сокола", 14. маја 1905. у Загребу.²⁾

Српско соколство у Аустро-Угарској представљало је либералан национално-ослободилачки покрет који је тјеловјежбом покривао свој прави циљ тј. ослобођење и уједињење свих српских земаља у једну цјелину.

² Исто, 5-6.

Српско соколство развијало се одвојено у аустро-угарским покрајинама: засебно у Хрватској и Српској крајини (Банији, Кордуну, Лици, западној Славонији); источној Славонији и Срему), Барањи, Бачкој и Банату, у Далмацији, Босни и Херцеговини, одвојено у Краљевини Србији. У Аустро-Угарској монархији административно преуређење државе вршило се (у другој половини XIX вијека) на тај начин што се настојало заборавити на историјско постојање српске Војне Крајине, аустријске "цесаровине", која је, послје њеног укидања 1881, једноставно инкорпорирана у проширену аустро-мађарску административну област Хрватску и Славонију.

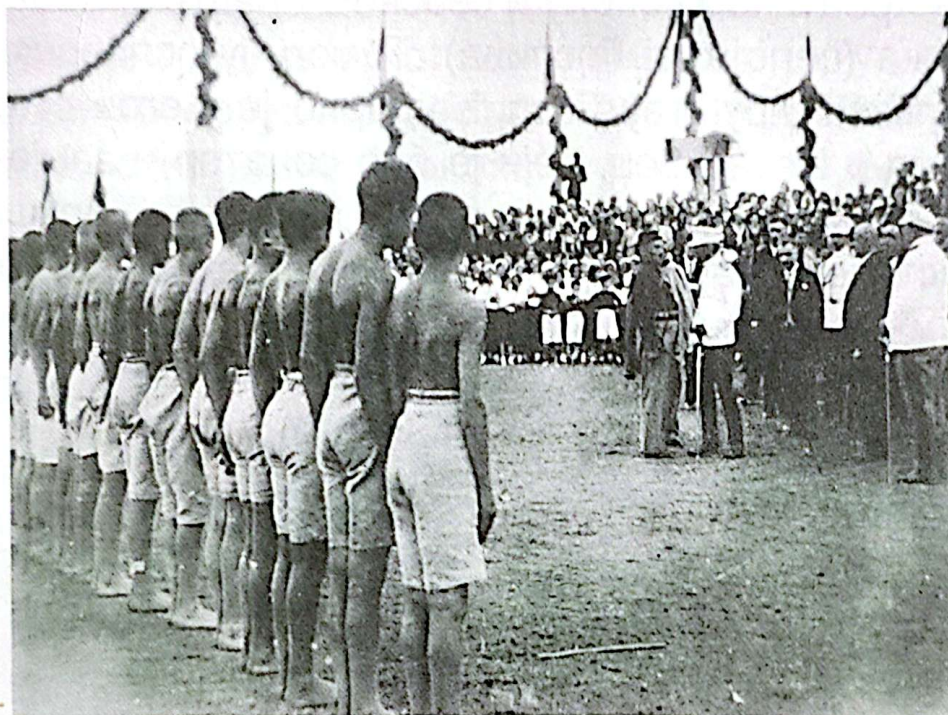

Соколски слет у Раваници 1909. године

Жупа Сушак-Ријека у свом саставу имала је слиједећа соколска друштва и сеоске чете са подручја некадашње Војне (Српске) крајине: Бриње (старјешина Стево Узелац, замјеник Божидар Гужвинац, начелник Милан Релић, просвјетар Мишо Кнежевић); Госпић (старјешина сенатор д-р Петар Зец, замјеник Јан Хромечек, начелник Милош Станић, просвјетар Илија Опачић (директор учитељске школе), друштвени барјактар Милан Обрадовић); Грачац (старјешина Миле Ј. Стојсављевић, замјеник старјешине д-р Јосип Срећ, начелник Милан М. Дробац, просвјетар Драгослав Алексић); Оточац (старјешина Ђорђе Бранковић, замјеник Едо Штефан); Брувно (старјешина Ђуро Обрадовић, замјеник Саво Гутеша, начелник и просвјетар Никола Крајновић, Дивосело (старјешина Никола Рибар, замјеник Бранко Радаковић, начелник и просвјетар Влајко Станић, начелница и тајница Љубица Јерковић, благајник Милан Поткоњак, статистичар Љубица Јерковић); Медак (старјешина Томо Купрешанин, замјеник Миланко Загорац, начелник Лука Варда, просвјетар Катица Пејновић); Смиљан (старјешина Милан Чубрило, замјеник Милош Богић, начелник Никола Басарић); Шкаре (старјешина Петар Милеуснић, замјеник Јово Аралица, начелник Душан Скенџић, просвјетар Милан Бракус); Вребац (старјешина Миле Угарак, замјеник Милан Кончар, начелник Тодор Богдановић, замјеник Душан Богдановић, просвјетар, Ђуро Витас); Врховине (старјешина Тошо Делић, замјеник Стојан

Кончар, начелник Вајо Радић, просвјетар Јово Делић).⁵⁴

Жупу Сушак-Ријека сачињавало је 39 друштава са укупно 9.230 припадника. У сеоским соколским четама било је 1595 припадника.⁵⁵)

Краљ Александар на соколском слету у Госпићу 1931. године

Због своје изражене активности и успјешног рада издвајамо соколско друштво у Госпићу. Оно је наставило традицију "Личког сокола" (основан 1889. године)⁵⁶, у којем су заједно вјежбали Срби и римокатолици (Хрвати), затим госпићког Српског Сокола основаног 1908. године. Српски соко се формално фузионисао са госпићким Хрватским

⁵⁴ Соколски зборник...,

⁵⁵ Извештаји за IV редовну глав. скупштину..., XXXII.

⁵⁶ "Хрватски сокол", гласило Хрватског соколског савеза, бр.11, студени 1925,

соколом 1919. године у југославенски госпићки Соко. Међутим, већина римокатолика (Хрвата) издвојила се и наставила вјежбати у сепаратистичком Хрватском соколу и сеоском Хрватском соколу Канижа (село крај Госпића). Темељ југославенском соколском друштву Госпић ударио је његов старјешина д-р Петар Зеџ, који је био сенатор и замјеник краљевског намјесника д-р Иве Перовића. Друштво је наступало на бројним соколским слетовима, соколским културно-умјетничким приредбама. Краљ Александар присуствовао је 23. јула 1933. слету личког соколског окружја у Госпићу.

Слетске вјежбе госпићких Сокола у личким капама

У соколско друштво Госпић било је укључено око 30 сеоских соколских чета, махом из српских села госпићке околине нпр. из Острвице, Барлета,

Метка (основана 1929), Врепча итд.⁵⁷) У новембру 1934. у Госпићу је формиран "Одбор за подизање споменика блаженопочившем витешком Краљу Ујединитељу", који су сачињавали госпићки Соколи. Тада је одлучено да се споменик краљу Александру подигне у виду соколског дома. Послије те одлуке почела је градња соколског дома који је, уз помоћ надлежних државних ресора, завршен 1938. године. Дом је носио назив "Соколски дом краља Александра I Ујединитеља".⁵⁸)

Тркачи соколске штафете на Плитвичким језерима 1933. г.

⁵⁷ Ај, Министарство просвјете - повјерљива архива; Министарство физичког васпитања народа, ф.17, соколско друштво Госпић.

⁵⁸ Ај, Министарство физичког васпитања народа, ф.17, Соколско друштво Госпић - министру Јеврему Томићу, 1. јуни 1940.

Српско соколско друштво у Оточцу (Лика) формирано је пред Први свјетски рат, у прољеће 1914, под старешинством д-р Јове Половине. Послије уласка у југославенски Соко, 1919. године, старјешина је постао д-р Ђорђе Бранковић који је на тој функцији био све до смрти 1937. године. Друштво је сваке године одржавало јавне вјежбе, академије, сијела. Залагањем соколског друштва подигнут је споменик Краљу Петру I Ослободиоцу. Друштво је имало шест сеоских соколских чета. Приликом слета 1934. Године, у Оточцу је развијен соколски барјак који је друштву даровао бан Савске бановине д-р Иво Перовић. У завјетници "Соколске Петрове Петолетке"⁵⁹) одређено је подизање соколског дома, који је завршен до почетка рата. Соколско друштво је бројало између 120 и 356 чланова. Велики прилив чланова био је у раздобљу од 1929. до 1932. године. Опадање чланства наступило је 1935-36. због погоршања политичких прилика услед агресивног наступа Хрватске сељачке странке и

⁵⁹ У циљу обнове и проширења соколства, у неповољним политичким приликама од 1935, Савез Сокола Краљевине Југославије покренуо је 1936. тзв. "Соколску Петрову Петолетку". Наиме, у раздобљу од 1936. до 1941, тј. до пунољетства краља Пера II, предвиђен је интензиван рад на ширењу соколства. Појачана је градња домова (изграђено је 110 домова од 1936. до 1938. године), одређен број је адаптиран. Основани су фондови за изградњу нових соколских домова. Изграђена су 143 вјежбалишта, развијено 90 соколских застава, подигнуто 9 споменика и 9 спомен плоча, засађено 95 "Петрових гајева", подигнуте су три школе, уређено 6 паркова итд. У оквиру Соколске Петрове петолетке Соколи су појачали рад на пољопривредном и економском уређењу села, као и на подизању нивоа хигијене у селу и граду. - Н. Жутић, Соколи..., 167-168.

"франковаца" у Оточцу. У септембру 1937. друштво је бројало 196 чланова и имало слиједеће одсјеке: Просвјетни одбор, мјешовити пјевачки збор, позоришни одсјек, музички одсјек, велосипедски (бициклистички) одсјек, трезвењачки одсјек, стрељачки одсјек.⁶⁰⁾

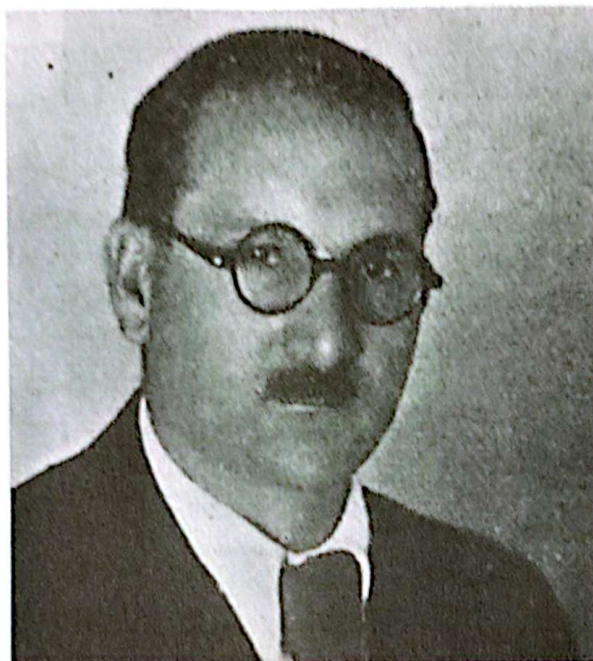

Саво Корића члан Српског сокола у Госпићу

Соколско друштво Грачац, које је такође припадало жупи Сушак - Ријека, основано је 1908. године. Од 1919. године друштво је радило без прекида. Године 1936. друштво је имало 156 чланова и 120 нараштаја и подмлатка. Градња соколског дома почела је 1934, да би 1935. године био стављен под кров. Друштво је имало 7 чета (Брувно, Зрмања итд.) које су развијале културну, просвјетну, хигијенско-здравствену и хуманитарну

⁶⁰ Исто, Историјат соколског друштва Оточац, састављен у Сушаку 6.IX 1937.

активност.⁶¹⁾ Истакнута соколска чета била је у Брувну, основана 22. марта 1931. године "са жељом

Душан Богуновић, рођен у Зрмања Врелу 1.III 1888, члан Српског сокола у Пакрацу, вођа Сокола у Босанској Дубици и Босанском Новом, просвјетар

да се у голим личким кршевима поносно вије соколски барјак". Задатак соколске чете био је да под соколским барјаком окупи сву омладину и да у "соколском братству узгоји своје тијело, оплемени своју душу и буди југославенску свијест...". Ширећи соколску мисао међу сеоску омладину, Соколи из Брувна жељели су "да се наш поштени сеоски народ културно и економски подигне, национално одгоји" како би се створили узорни грађани "у својој Отаџбини". Соколи Брувна, уз помоћ државних ресора, подигли су 1938. соколски дом.⁶²⁾

⁶¹ Исто, Соколско друштво Грачац - МФВН, 11.VI 1936.

⁶² исто, Соколска чета Брувно - МФВН, 16. VII 1937; 27. X 1938.

*Стеван Рапайћ, кућевласник и посједник, рођен у Малој
Крбавици 18.II 1863, члан Српског сокола.*

Соколско друштво у Врховинама, које је основано 1919. године, обављало је своје активности у једној згради коју је том соколском друштву поклонила Управа државних жељезница. У тој згради оформљене су просторије за вјежбање, читаница па је на тај начин соколана постала стјециште културно-просвјетних активности Врховина.⁶³⁾

⁶³ АЈ, Министарство просвјете, Соколско друштво Врховине министру просвјете, 9. IV 1924.